

JOG ÉS TÁRSADALOM.

(Második közlemény.)

3. Társadalom és konvenció.

Láttuk, hogy bizonyos hasonlóság van egyfelől a konstruktív technika szabályai, másfelől a jogszabályok között. Most majd viszont a különbségekre — leszünk figyelemmel, amelyek e két normafaj között fennállanak. Ily módon azután azt fogjuk találni, hogy mindkettő egy-egy általánosabb csoport-hoz tartozik, melyek egyikének „vak“, másikának öntudatos hatalom a hordozója. Vizsgáljuk meg közelebbről, mi a különbség e két általános típus között?

Akihez a norma intézve van — a norma „címzettje“ —, csakis öntudatos személyiség lehet. A heteronom normák most megkülönböztetett két csoportja között pedig az lesz a különbség, hogy az egyik típus csak *egy* öntudatos címzettet, a másik azonban legalább is *kettőt* feltételez. E két típus a valóság világának két szektorát határolja el: az egyik a *természet*; a másik, amelyben a *jogot* is keresni fogjuk, mint láttuk, legalább is két öntudatos lénynek — mint normacímzettnek — a létezését tételezi fel és pedig oly módon, hogy azok — mint egy közös hatalomtudat hordozói — között kölcsönös összefüggés, tehát — *létezőkről* lévén szó — *kölcsönhatás* legyen. Ezzel pedig a *társadalom* legáltalánosabb fogalmához jutottunk el, mint amelyet *Simmel-el* egyelőre úgy határozunk meg, hogy az „egyének közötti kölcsönhatást“⁴¹ jelent.⁴⁵ Az az általánosabb normafaj tehát, amelynek a jogszabályt alá fogjuk rendelni, a *társadalmi norma* és a *társadalom* lesz a valóságnak az a szektora, amelyben a jogszabály meghatározásához szükséges további adatokat fel kell kutatnunk. *A jogszabály meghatározása ekkép végső fokon társadalomtudományi feladat.*

Ez semmiképp sem új igazság, mert nemcsak társadalomtudósoknak, hanem a jogtudomány legkimagaslóbb bölcseleínek is feltűnt, akik közül első-sorban *Jellinek-et*, másodsorban *Somló-l* említhetjük meg. Más kérdés mindenestre az, hogy ez a megismerés feljogosít-e arra, hogy egy külön tudomány-nak, „metajurisprudenciá“-nak vagy „jogászi alaptanának a gondolatát

⁴⁵ V. ö. Soziologie 3. A. S. 4. „Ich gehe . . . von der weitesten . . . Vorstellung der Gesellschaft aus: dass sie da existiert wo raehere Individuen in Wechselwirkung treten.“ Hasonlóan Die Grundfragen der Soziologie, 2. A. S. 12., ahol ezt a kölcsönhatást mint „lelki kölcsönhatást“ precizirozza.

vessük fel és iparkodjunk logikailag igazolni.⁴⁶ A kutatás technikája szempontjából természetesen semmi ellenvetést nem lehet tenni az ellen, hogy a jognak társadalomtudományi alapvetése külön könyvben dolgoztassák fel, hogy azonban egy ily „tudomány“ mint logikai egység igazolható lenne, azt határozottan kétségbe kell vonni. Nincs annak különösebb vagy másféle különállása, mint például a hangtannak a fizikával szemben. Lehetséges, hogy ha valamely *zenész* írna egy külön akusztikai tankönyvet, annak sajátos technikai szempontjai némileg színeznék a beállítást és bizonytalannal gyakorlatibb jelleggel adnának ennek: ez a speciális színezet azonban semmi esetre sem jogosítana fel arra, hogy egy ilyen „zenészi alaptanának logikai eszméjét vessük fel. Ha ekkép hozzá is lehet járulni ahhoz, hogy a jognak társadalomtudományi alapvetését, sajátos technikai szempontjaikra való tekintettel, maguk a jogászok végezzék el, minthogy itt az ő tudományuk szempontjából is jelentős előmunkálatról — mint *Lask* mondja, „határrendezésről“ — van szó,⁴⁷ határozottan tiltakozni kell az ellen, hogy ez a határrendezés — amely éppen különböző logikai módszerek és tehát különböző tudományok „árterületén“ folyik — önálló tudományos feladatnak tekintessék. A jog társadalmi alapvetése a társadalomtudomány feladatainak egyike. És az, hogy jogról van szó, nem hatalmazhatja fel a jogászokat egy társadalomtudományi problémakör logikai annexiójára.

Ezt a jogászai imperializmust *Stammler* vitte a legnagyobb túlzásba. Annak a megismerésnek a birtokában, hogy a társadalom fogalmával bizonyos normák feltételezése együttjár, azt a tételt iparkodott bizonyítani, hogy a társadalom fogalmával már egyúttal a jognak fogalma is adva van és hogy ennél fogva specifikusan társadalomtudományi beállítás nem is lehetséges másképp, mint a jog fogalmára és a jognak sajátos teleológikus törvényszerűségére való tekintettel.⁴⁸ *Stammler* koncedálja ugyan, hogy nem minden norma, amit a társas élet lehetősége feltételez, szoros értelemben vett jogszabály, de mégis akként vélekedik, hogy a társas élet törvényszerűsége nem lehet *kauzális*, hanem csak *teleológikus* törvényszerűség és hogy ekkép a társas élet tudományos megismerése nem lehet a társadalom *természettörvényeinek*, hanem csak cégtörvényeinek megismerése.⁴⁹ E tudománynak azt kell kutatnia, hogy mi a kritériuma a társas élet „helyes“ rendezésének. Helyesen a társadalom természetesen csak *egyfélékép* lehet rendezve, minél fogva nem lehet helyes rendezésről szó ott, ahol többféle rendező szabály tekintélye érvényesül. Mivel pedig *Stammler* szerint egyedül a jog kötelező társadalmi szabály, amely tehát a maga érvényességének körét és határait maga állapítja meg, míg a többi,

⁴⁶ V. ö. *Jellinek*, Die rechtliche Natur der Staatsverträge. S. 3., *Somló*, Juristische Grundlehre, S. 5. ff. Ezt a jogászai alaptant *Moór* egy alkalommal a jog „fenomenológiájának nevezi (Bevezetés a jogfilozófiába, 31. 1.), ami nyilván félreértés, mert a jogászai alaptan *Moór*-nál is ugyanaz, ami *Somló*-nál, nevezetesen *valóságtudomány*. (V. 8. *Somló*, i. m. S. 24. „... de juristische Grundlehre ... eine Seinswissenschaft ist.“) A fenomenologia pedig, amely tisztá fogalmi állományokkal foglalkozik, a valóságról semmit nem tud és nem is tudhat mondani. (V. 8. *Husserl*, i. m. II., S. 18. ff.)

⁴⁷ V. 8. Rechtsphilosophie (S.-A. aus der Festschrift für *Kuno Fischer*). S. 33.

⁴⁸ Wirtschaft und Recht nach der materialistischen Geschichtsauffassung, 4. A. S. 82. f., 98. f., 176. f., 434. f.

⁴⁹ U. o. S. 434. ff., 468., 567.

szerinte — mint láttuk — vagy a címzettek elismerésétől függ (mint a konvenció), vagy nem lévén „sérthetetlenül” kötelező, csak esetről-esetre szól (mint az önkény), arinálfogva egyedül a jog az a normafaj, amely a társas élet „törvényszerű” rendezésére és egyúttal annak tudományos vizsgálatára alapul vehető.⁵⁰

Stammler e logikai elméletének teljes cáfolatát itt nem adhatjuk. Fel is ment e kötelezettség alól az a tény, hogy *Max Weber* ezt a munkát — sajnos, befejezetlenül maradt kritikai tanulmányában — mesteri módon legnagyobbreszt elvégezte.⁵¹ Elég tehát, ha itt lényegileg leszögezzük az ő kritikai munkájának nyers eredményét, amely egyébként már a fentiekből is eléggé kiviláglik, azt ugyanis, hogy *Stammler*-nek ez a „társadalomtudománya” egyáltalában nem theoretikus, hanem praktikus alapokon nyugvó *technikai* természetű diszciplína lenne, röviden nevéen nevezve: *társadalmi politika*,⁵² *Stammler* tehát másról beszél, mint amiről mi beszélünk, mert öneki végeredményben a „helyes” társadalmi rend, mint „eszményi” társadalmi rend eszméje fekszik szívéen, mint a természetjogi gondolkodás méltó örökösének.

Bizonyos azonban, hogy *Stammler* helyes meglátásból indult ki annyira, hogy ezt a megismerést egyenesen a társadalom *Simmel*-féle meghatározásának kiigazítására használhatjuk fel. Az „egyének közötti kölcsönhatás” ugyanis csak akkor lesz sajátosan *társadalmi* természetű, hogyha ez a kölcsönhatás oly összehangzó magatartásban nyilvánul meg, amely egyúttal valamilyen legtágabb értelemben vett *kooperációt* jelent.⁵³ Az, hogy például az emberek egymást megpillantják, már magában véve *ugyancsak* „kölcsönhatást” jelent, de ez a kölcsönhatás még nem lesz társadalmi jellegű, hogyha azt nem követi valaminő összehangzó magatartás és pedig kooperatív értelemben: mert ha ez a következő magatartás például abból áll, hogy egymásnak hátat fordítva elmenekülnek, vagy hogy bírókra kelnek egymással, akkor nyilvánvalóan nem specifikusan társas összefüggésről van szó.⁵⁴ *Ily társas összefüggésről* — és ezt látta meg helyesen *Stammler* — épen *csak akkor beszélhetünk, hogyha az*

⁵⁰ u. o. S. 508. ff.

⁵¹ V. ö. R. *Stammler*'s „Überwindung“ der materialistischen Geschichtsauffassung. Archiv für Sozialwissenschaft und Sozialpolitik. Bd. 24. 1907. Jelenleg a szerző hagyatékában talált csonka „Nachtrag”-gal együtt ld.: Ges. Aufsätze zur Wissenschaftslehre. 1922. S. 291. ff., 556. ff.

⁵² V. ö. pl. *Wirtschaft und Recht*. S. 289.: „Bei der Frage nach Bestimmtheit und Gesetzmässigkeit des sozialen Lebens, handelt es sich um die *Beeinflussung* eines *geregelten* Zusammenwirkens“. *Stammler* azonban nem politikáról, hanem *filozófiáról* beszél („Sozialphilosophie“). Ebben a koncepcióban sajátos fogalomzavar bujkál, amelyről lent, a 6. szakaszban lesz szó.

⁵³ *Tönnies* is ebből a koncepcióból indul ki klasszikussá vált művében: „Die menschlichen Willen stehen in vielfachen Beziehungen zu einander: jede solche Beziehung ist eine *gegenseitige Wohnung*. . . . Diese Wirkungen sind aber entweder so beschaffen, dass sie zur Erhaltung oder so, dass sie zur Zerstörung des anderen Willens oder Leibes tendieren: bejahende oder verneinende. *Auf die Verhältnisse gegenseitiger Bejahung wird diese Theorie als auf die Gegenstände ihrer Untersuchung ausschliesslich gerichtet sein*. . . . Die durch dies positive Verhältnis gebildete Gruppe heisst . . . eine *Verbindung*“. *Gemeinschaft und Gesellschaft*. Grundbegriffe der reinen Soziologie. (1887.) 4.. A. S. 3. - A „*Verbindung*” kifejezést *Tönnies* a szokásos „*Gesellschaft*” helyett használja, mert az utóbbinak nála szorosabb értelme van.

⁵⁴ *Simmel* csakugyan nem tesz itt különbséget s azt, „hogy az emberek egymásra ránéznek“, „Dass die Menschen sich gegenseitig anblicken“ — (Grundfragen. S. 13.) már magábanvéve is *társas kölcsönhatásnak* tartja.

egyének közötti kölcsönhatás“ értelmezésére a magatartás egy normája konstruálható, amelynek — illetőleg az abban kifejezett s a közös hatalomtudatban székelő öntudatos hatalomnak — érvényre juttatására amaz egyének kooperálnak.

Ezt pedig *Stammler* kedvéért kifejezhetjük úgy is, hogy a társas kölcsönhatás — röviden a *társadalom* — *fogalma feltételezi egy norma érvényességét*, amely a kölcsönhatásba lépő egyéni tudatok valamely összehangzó — egymásnak megfelelő — tartalmának és azzal determinált összehangzó cselekvésnek kooperatív értelmezésére alkalmas. Ez a norma tehát viszont legalább is két tudat létét és ezek valamiképp összehangzó tartalmának hatalmasságát tételezi fel: ámde csak az ugyanazon normában való azonos kifejeztetés által válik a két egyéni tudattartalom egyetlen — társadalmi — hatalmassággá és a két egyéni cselekvés egyetlen — társas — egységgé: társadalommá. *A társadalom fogalma* ekképp oly „*egyének közötti kölcsönhatást*“ jelent, amely valamely öntudatos normatív hatalomnak való kölcsönös alávetésen alapul. (Az „öntudatos hatalomnak való alávetés“ a határesetben persze öntudatlan is lehet: elemzésünk nem pszichológiai, hanem logikai.)

A társadalom fogalma tehát magába zárja a *társadalmi norma* fogalmát. De csak ezt! A *logikai* vizsgálat tovább nem vezet, és láttuk, hogy *Stammler* is csak logikai halálugrás árán tud továbbjutni. A társadalom fogalmával logikailag csak a társadalmi norma általános fogalma van adva és hogyha a társadalmi normák különös fajaihoz és ezek között a *jogszabály* fogalmához el akarunk jutni, erre nincsen más mód, mint a társadalom legáltalánosabb fogalma által határolt *tapasztalat* tartalmát venni figyelembe. Ez a tapasztalat a társadalmi kölcsönhatásnak különböző formáit foglalja magában, amelyek terjedelem, erő és tartósság tekintetében a legnagyobb változatosságot mutatják. Ha már most akceptáltuk is a *Simmel*-féle meghatározásnak azt a korrekтивumát, amellyel *Stammler* elmélete szolgált, viszont nem fogadhatjuk el azt, amelyet *Paul Barth* indítványoz, aki szerint ugyanis a „kölcsönhatás“ fogalmát a „tartós“ jelzővel kell kiegészíteni.⁵⁵ *Barth* ezzel túlsókat mond, mert a társas kölcsönhatások lehetnek *izoláltak* is, amire példa egy néhány perc alatt befejezett árúcsere két különböző törzshöz tartozó és egymásnak minden tekintetben idegen vadember között. Egy ily „izolált racionális csere“ — mint *Max Weber* mondja — „egyike a szervetlen társulás határeseteknek”,⁵⁶ „ahol is a „racionális“ jelző épen a társadalmi normának fent jellemzett fogalmára utal, a „szervetlen“-ség vonása pedig oly momentumra, amely ezeket az izolált társadalmi összefüggéseket a tartósabb társadalmi összefüggéseknek egy bizonyos — később vizsgálandó — csoportjával állítja szembe. Tapasztalatunk azonban azt bizonyítja, hogy a társas élet sohasem áll pusztán izolált kölcsönhatások sorozatából, mert e kölcsönhatások legnagyobb része mindig úgy csoportosul, hogy az egyének között *tartósabb* összefüggéseket teremt. E tartósabb összefüggések különböző fajai szerint társadalmi köröket látunk keletkezni: „családi”, „állami”, „egyházi”, „kulturális” stb. köröket. Ezek a

⁵⁵ V. ö. Philosophie der Geschichte als Soziologie. I. 2. A. S. 138

⁵⁶ Über einige Kategorien der verstehenden Soziologie. Ges. Aufs. zur Wissenschaftslehre.

körök amennyiben egyenműek, kizárják, — amennyiben különműek, sokszorosan és minden lehető reláció szerint keresztezik egymást. A különmű körökben különmű normatív hatalmakat látunk érvényesülni, az egyenmű körökben egyenmű, de egymástól egyenkint különböző normatív hatalmakat.

Mit jelent közelebbről ez a „normatív hatalom”? Mily alapon tudjuk e hatalmakat egymástól megkülönböztetni? A normák megkülönböztetése nyilvánvalóan nem okoz nehézséget, a kör azonban, amelyre valamely normarend érvénye kiterjed, valaminő *valóságot* jelent, ámde nem oly *valóságot*, amely fizikailag volna elhatárolható. A társadalmi körök — még az egyenmű körök is — sohasem határolódnak el pontosan valamely földrajzi terület és még kevésbé bizonyos emberek meghatározott csoportjai szerint. Hiszen egyfelől e csoportok terjedelme változik csaknem szünet nélkül, másfelől e változó csoportokhoz tartozó egységek sohasem azonosak a természetes egyénnel, hanem azokat mindig csak bizonyos cél-viszonylatok, funkciók tekintetében: fűzik egybe: a „társadalmi kör” fogalma tehát *idealisztikus* természetű és elsősorban azt a *szempontot* jelenti, amelyen az elhatárolás alapul. így miként, ha egy éjszakai sötétségbe burkolt tájat különböző irányokból különböző reflektorok váltakozva világítanak meg, a táj más-más képet mutat: ugyanúgy váltakozó szempontok szerint más és más lesz a társadalmi kör *funkcionális* egysége, ha mindjárt a kör szubsztrátuma változatlan is marad, ha ugyanis mindig ugyanazokat a természetes egységeket fogja is össze. E funkcionális egység alkotó szempontja a normatív hatalom azonossága. Ez a normatív hatalom pedig nem egyéb, mint a kör tagjainak összehangzó akarata, amaz *akarat-egység*, amely a közös hatalomtudatra, illetőleg az egyes tudatoknak bizonyos összehangzó, egymásnak megfelelő tartalmára támaszkodik. Ez az összehangzó tudattartalom pedig valamely kötelezőnek tartott szabály, egyszóval *norma* képzete, vagy legalább is egy ily normának megfelelő, ily normában kifejezhető-képzet, amely determináló erejű, vagyis hatalmas. Röviden szólva tehát *a társadalmi kör egysége és egyúttal a normatív hatalom egysége mindenkor valamely normarend tartalomkörének megfelelő* — a normatív szabályozás céljaira vonatkozó — *akarat-egység*.

Fellépése — mint *Stammler* mondaná „érvényességi igénye” — szerint: minden norma kizárja más norma érvényességének elismerését a maga hatáskörében, azaz a társadalmi összefüggések ama körében, amelynek az illető-norma összefoglaló princípiuma. A normáknak ez a kölcsönös kizárólagossági, igénye ugyanaz, amit *Kelsen* „szuverenitás“-nak és amit *Stammler* „Selbst-herrlichkeit“-nak nevez és a jogszabály monopóliumának kíván tartani. A valóságban a normáknak nem *érvényessége*, hanem *hatálya* kizárólagos.

A normák érvényessége vagy azt jelenti, hogy azokat kötelezőnek *kell tartani* (autonóm normák), vagy azt, hogy kötelezőnek „*muszáj*“ *tartani* (természeti normák), vagy végül azt, hogy azokat valahol valamely körben *valósággal* kötelezőnek *tartják* (társadalmi normák). Ekkép különböző és tartalmuk tekintetében esetleg egymásnak ellentmondó normák egymás mellett egyaránt érvényesek lehetnek: a normális motiváció küzdelme az öntudatban épen innen ered. Azonban ily összeütközés esetén valóban érvényesülnie, a motivációban győznie, hatályosulnia az összeütköző normák közül épen csak egynek lehet. A hatályosság általános *a priori* valószínűsége szerint a normákat bizonyos

„rangsor“ illeti meg⁵⁷ ⁵⁸ és a társadalmi normák között e rangsor tetején a jogszabály fog állani. A priori hatályosnak kell tartani minden társadalmi normát, mert az a tény, hogy valamely szabályt valamely körben kötelezőnek tartanak és tehát hogy ez a szabály az illető körben *érvényes*, már a hatály elvont *lehetőségének* egy bizonyos minimumát jelenti. Hogy már most mi különbözteti meg azokat a normákat, amelyeket a hatályosság elvont lehetőségének kisebb vagy nagyobb *valószínűsége* illeti meg, e kérdésre azt kell felelnünk, hogy ez épen ama normatív hatalom természetétől függ, amely az illető norma hordozója, amely hatályának biztosítására szolgál: amely az illető norma hatályának *garanciája*.

Ez a hatalom mindenképen *kényszerhatalom*: a „garancia“ fogalmával épen a kényszerszankciók alkalmazásának elvont lehetőségét fejezzük ki. Azonban a lehető *kényszerhatalmak* tekintetében különböztetnünk kell *fizikai* és *szellemi* hatalom között. Fizikai hatalom érvényesül akkor, amidőn a nagyobb fizikai erő úrrá lesz a kisebb fizikai erő felett és erre sor kerülhet minden alkalommal, amidőn valamely normának nincsen közvetlen hatálya, amikor tehát épen a garanciális hatalom érvényesítése válik szükségessé. A hatályos szankciókban érvényrejutó fizikai hatalom azonban csak abban az esetben azonos a garanciális normatív hatalommal, hogy ha *természeti* normáról van szó. A *társadalmi* norma garanciális hatalma sohasem fizikai, hanem mindig szellemi hatalom, amely *esetleg* fizikai hatalommal *is* rendelkezik — és nyilvánvaló, hogy már csak ezért is *több*, mint fizikai hatalom.

Vannak azonban gondolkodók, akik úgy vélik, hogy nem minden társadalmi hatalom rendelkezik fizikai erővel — így különösen az ú. n. „konvenció“ — és hogy viszont amazok között a jog a „fizikailag legerősebb hatalom“.⁵⁸ Ezek hibás disztinkciók. A társadalmi norma érvényessége a fizikai erővel való rendelkezésnek *lehetőségét* minden fokon feltételezi és nem a fizikai erőnek, hanem csak *e lehetőség valószínűségének* foka szerint beszélhetünk „erősebb“ és „gyengébb“ társadalmi hatalomról. A jognak „legerősebb“ társadalmi hatalma tehát nem jelentheti a *fizikailag* legerősebb hatalmat, már csak azért sem, mert ennek a kérdését pillanatnyi konstellációk erre vagy arra dönthetik el és egy bizonyos pillanatban épenséggel *konvencionális* hatalom is lehet a birtokosa. Pedig a konvencionális hatalom a társadalmi hatalmak közül minden bizonnyal a „leggyengébb“. *A priori* a legkisebb a valószínűsége annak, hogy valaminő érvényesnek tartott konvenció fizikai hatalmat vehessen igénybe. Amidőn azonban például egy társaságból valakit a *divat* elemi szabályaiba ütköző öltözet, vagy az *illem* elemi szabályaiba ütköző viselkedés miatt kivetetnek, a konvenció fizikai hatalma érvényesül; akkor pedig, amidőn a legjobb szervezett karhatalom sem képes megvédeni egy büntettest a feldühödött tömeg brutalitásai ellen — különösen ott, ahol, mint Észak-Amerikában,

⁵⁷ V. ö. M. Weber, Wirtschaft und Gesellschaft. Grundriss der Sozialökonomik. Hl. Abt. 1. Teil. S. 17.: „Zwischen Geltung und Nichtgeltung einer bestimmten Ordnung besteht alsó für die Soziologie nicht, wie für die Jurisprudenz . . . absolute Alternative. Sondern es bestehen flüssige Uebergänge zwischen beiden Fällen und *es können einander widersprechende Ordnungen nebeneinander* „geltenjede — heisst dies dann — in dem Umfang als die *Chance* besteht, dass das Handeln tatsächlich an ihr orientiert wird.“

⁵⁸ Így Moór, Bevezetés a jogfilozófiába. 172., 178., 184. 11.

ez szokássá lett anélkül, hogy jogszokásnak lehetne tekinteni —, akkor a konvenció hatalma mint pillanatnyilag legerősebb fizikai hatalom érvényesül.⁵⁹ A fizikai hatalommal való rendelkezés lehetősége — a „fizikai kényszer alkalmazásával való fenyegetés”⁶⁰ — egyenesen a társadalmi norma érvényességének egy korolláriuma, mert semmi egyebet nem jelent, mint azt, hogy az emberek bizonyos köre a normát kötelezőnek tartja, azaz érvényét elismeri és annak esetleg saját fizikai erejével is kész hatályt szerezni. Íme ennyi az igazság az úgynevezett „elismerési” elméletekben. Az „elismerés” fogalmával azonban még csak általában a *társadalmi norma* és különösen a *konvenció* fogalma van adva és korántsem a *jog* fogalma. Ehhez mindenesetre több kell, mint az, hogy valamely hatalom esetleg fizikai hatalommal is rendelkezék és pedig elsősorban az, hogy *rendszeresen* rendelkezék fizikai hatalommal. Ezzel azután a társadalmi normának és a társadalmi hatalomnak a konvenció mellett egy másik válfajához érkeztünk, amely azonban még mindig nem jog: ez az „uralom”, illetőleg a „parancs”.

4. Uralom és parancs.

A *parancs* oly társadalmi norma, amelynek *uralom* a garanciája. Uralom alatt pedig oly társadalmi hatalmat kell érteni, amely fizikai hatalommal *rendszeresen* rendelkezik. Az uralom tehát oly hatalmi forma, amelyet bizonyos *állandóság* jellemez, ez az állandóság pedig valaminő *szervezettségre* utal, mert csak ez lehet a társadalmi állandóság biztosítója. A szervezett hatalomnak természetesen *szervei* vannak, ezek a szervek pedig *személyekhez kötött hatalmi funkciókat* jelentenek. Az uralmat meghatározott személyek gyakorolják mások és önmaguk felett: az uralmi szervezet legfeltűnőbb jellemvonása a hatalom „megtestesülése”, „külső hatalmak” keletkezése, a hatalom gyakorlásának módszeres megosztása az uralmi kör tagjai között. Elvben ez a megosztás lehet kizárólagos oly módon, hogy egyesek állandóan parancsolási, mások állandóan engedelmességi funkciókat látnak el, de a valóságban ily kizárólagos megosztása a funkcióknak nem igen fordul elő. Emellett az is, aki az uralmat rendszeresen gyakorolja, voltaképp egy fölötté álló hatalomnak engedelmességek: annak a hatalomnak, amely őt a parancsolás *köteleességével* ter-

⁵⁹ Ezt *Stammler* is szem elől téveszti, amidőn az „erősebb” társadalmi hatalmat már szükségképp *jogi* hatalomnak kívánja tekinteni. így: *Theorie*, S. 141. f.: „Die Macht ist in sozialen Dingen nur eine angewandte Folge eines bestimmten Rechtes, das die Möglichkeit seiner Durchsetzung gefunden hat, also in Geltung steht.“ V. ö. *Wirtschaft und Recht*. S. 316. „... um der „Stärke“ zu sein, brauchte man schon Recht.“ *Stammler* itt pompás bizonyítékát adta annak, hogy disztinkciói mily hasznavehetetlenek. Minthogy ő éppenséggel csak az ő értelmében vett „érvényes jog”-nak fogalmával jutott el a társadalmi norma fogalmához, könnyen eshetett bele abba a hibába, hogy a jog hatalmát azonosítsa a társadalmi hatalommal általában. Hogy azonban ezek után min alapul a joggal szembeállított „önkényuralom”, ha nem az erősebbnek — nem-jogi — hatalmán, azt persze elfeledte megmondani.

⁶⁰ Amely *Moór* szerint hiányzik a „társadalmi hátrányoknak” egyébként tekintélyes „arzenáljából”, amely a konvenciónak rendelkezésére áll. Ez szerinte „csak a jognál van meg”, amit *Moór* is aligha vehet egészen komolyan, mert különben nem volna más értelme a „fizikailag legerősebb” szociális hataloménak, mint az, hogy fizikai kényszer alkalmazásával alaposan fenyeget — ebben pedig nem különböznék „fizikailag” *kevésbé erős* szociális hatalmaktól. (V. ö. *Moór*, i. m. 172, 181., 184. 11.)

helte meg. Igen jól illusztrálja ezt a viszonyt azoknak az úgynevezett „abszolút” fejedelmeknek a példája, akik az ő fejedelmi feladataik magaslatán állottak. *Nagy Frigyes* bizonyára tisztábban látott e tekintetben, mint sok modern jogbölcse, midőn mélyértelmű szóval önmagát „állama első szolgájának” nevezte. Mert íme itt van ama nehézségek és komplikációk egyik gyökere, amelyekről fent (a 2. szakaszban) *Stammler* úgynevezett „sérthetetlen” jogszabályával kapcsolatban volt szó. Nemcsak *Stammler*, hanem úgyszólván az egész modern jog- és államfilozófia következetesen összetéveszti a jog hatalmát a *hivatásos jogalkalmazók* vagy a mögöttük álló társas kötelékek „hatalmával”. Az uralomban egyes személyek vagy egyes csoportok uralmát vélik látni más személyek vagy más csoportok felett, összetévesztve a *normatív* hatalmat a *delegált* hatalommal, az *intézményes* hatalmat a *személyes* hatalommal, a *funkciók* hatalmát az *egyének* hatalmával. Így amidőn a modern jogelmélet „az állam önkötelezéséről” (*Jellinek*), „az államot terhelő kötelességekről” (*Kelsen*), az „igéretnormáról” (*Somló*), a hatalom „önuralmáról” (*Jhering*) beszél, következetesen összeveti az államot, vagyis a jog hatalmát a hivatásos jogalkalmazók, a hatalmat hordozó szervezetek — „kormányok” — vagy a hatalmat birtokló csoportok — „kormányzó” pártok — hatalmával. *Herbert Spencer* észrevette ezt a veszedelmes *qui-pro-quo*-t és nyomatékkal utalt arra, hogy a kormányok nem *maguk* hatalmasak, hanem *eszközei* egy hatalomnak, amely fennállott mielőtt kormányok keletkeztek volna; hogy maguk a kormányok is e hatalomnak köszönhetik keletkezésüket és hogy e hatalom lesz mindig az, amely jobban vagy kevésbé jól álcázva, általuk is tovább hat.⁶¹ Valóban ez a hatalom előttünk áll már a legkezdetlegesebb uralmi formákban és abban a valamennyi között legegyszerűbb alakban is, amelyet „családinak nevezünk. A családfő hatalma ugyancsak nem egy természetes személy, az apa vagy az anya uralmát jelenti, hanem egy személytelen akarategység uralmát, amelynek az apa vagy anya, mint természetes személy a többiekkel egyformán van alárendelve. A norma egyformán kötelezi összes címzettét és ezek között természetesen azokat is, akik hivatásos alkalmazói, akik személyükhöz kötött funkciók által a normatív hatalomnak legfeltűnőbb hordozói. Ámde ez a különbség nem releváns, mert a norma attitűdjéből következik, hogy minden címzettét feltételezett norma-alkalmazónak tekint. Már pedig minden norma-alkalmazó a hatalom hordozója. A hatalom úgynevezett „önkötelezése” tehát a hatalom legfeltűnőbb hordozóinak, más szóval: a norma *bizonyos* címzettéinek kötelezését jelenti, ez pedig merő pleonazmus; *a hatalom „önkötelezése” semmi mást nem jelent, mint a norma kötelezőségét.*⁶² A tévedés abból ered, hogy a

⁶¹ „The tendency . . . to associate power with the visible agency exercising it rather than with its inconspicuous source, has . . . a vitiating influence on conceptions at large, and among others, on political ones. Though the habit, general in past times, of regarding the powers of governments as inherent, has been . . . a good deal qualified: yet, even now, there is no clear apprehension of the fact that governments are not themselves powerful, but are the instrumentalities of a power. This power existed before governments arose; governments were themselves produced by it; and it ever continues to be that which, disguised more or less completely, works through them.” *The Principles of Sociology*, §. 466. (Vol. II, p. 318.)

⁶² Ez a kötelezőség azután kétféle fog jelenteni: *jogi* és *politikai* kötelezőséget. Egyelőre csak az előbbire vagyunk figyelemmel, az utóbbit már érintettük *Stammler* bírálatánál (Unverletzbarkeit) és alaposabban fogjuk szemügyre venni a befejező szakaszban.

hatalom hordozóit a *norma* hordozójával, tehát *magával a hatalommal* vétik össze. A hatalom azonban nem kötheti meg magát, mert ezzel megszűnnék „hatalom” lenni, képtelenné válnék a normatív funkciókra: egyszer tételezett szabályait többé nem volna *hatalma* módosítani!

A szervezett társadalmi körökben *in concreto* az uralmi jelleg kisebb vagy nagyobb aszerint, hogy azok mily mértékben rendelkeznek és mily erejű fizikai hatalommal. *Teljes* az uralmi jelleg csak oly akaratkörökben lesz, amelyek fizikai *túlerővel* rendelkeznek rendszeresen. Ily teljes uralmi formát kettőt különböztetünk meg: az egyik az „önként”, a másik az „állam” uralma.

Az a meghatározás, amelyet itt a teljes uralomról alkottunk minden további részletezés nélkül, voltaképp az *önkénturalom* meghatározására is alkalmas. Épen csak egy szócskával kell korlátozni: önkénturalomnak azt a normatív társadalmi hatalmat fogjuk nevezni, amely fizikai túlerővel rendszeresen rendelkezik, de *csak* ezzel rendelkezik rendszeresen. Az önkénturalom oly normatív hatalmat jelent, amely csak ebben a vonatkozásban hatályos, amelynek fizikai túlereje állandó érvényesítésével kell normái hatályát biztosítania vagy kierőszakolnia: az *önkénturalom* „*fizikailag legerősebb társadalmi hatalom*” — ahogyan láttuk, mások a jog uralmát igyekeznek jellemezni —, *amelynek bizonyos relatív állandósága van*. A konvenció csak pillanatnyilag lehet a legnagyobb fizikai erő birtokában, az önként ehhez képest aránylag hosszú ideig. Ha azonban a fizikailag tartósabban legerősebb társadalmi hatalmat már jogi hatalomnak kívánnék tekinteni, akkor jognak, állami hatalomnak kellene tartanunk vad hordák, kalóz bandák átmeneti hullámszerű uralmát, valamint polgárháborúkból, forradalmi örvényekből felvetődő rövidlélekzetű párturalmatkat is, amelyek pedig voltaképp nem folytatják, hanem csak megbontják a jogrendnek, az állami létnek folytonosságát. A jog hatalma szünetelhet, a „jogüres tér” nem is épen ritka tapasztalati jelenség, holott a legerősebb hatalom mindig fennáll, ha mindjárt pillanatnyilag változhatik is a hordozója: „hatalomüres tér” még nem volt tapasztalható. *Konvencionális* ez a hatalom, ha futólag összeverődött „tömeg”, szervezetlen „csoport”, — *uralmi* jellegű, ha szervezett fizikai erő a garanciája.⁶³ Ahhoz azonban, hogy az uralom *jogi* jellegűnek tekintessék, nem elég, hogy a címzetteknek fizikai hatalommá szervezett része — a „karhatalom” — kell, hogy a címzettek összessége is általában alávesse magát a hatalmi parancsoknak.

Ezzel eljutottunk a *jogi hatalom*, ama hatalom problémájához, amely az államnak nevezett uralmi körben jogi normák valaminő zárt rendje — a „jogrend” — által érvényesül és amelyet ezért *államhatalom*-nak is nevezhetünk.

⁶³ Azok a gondolkodók, akik felismerték a garancia fogalmának jelentőségét, sajátos módon mind megállottak az *uralom* formájánál, megoldatlanul hagyva a *jogi uralom* problémáját, így — mint láttuk — *Jellinek* (v. 8. fent, a 25. jegyzettel); úgyszintén *M. Weber* (. . . als „Recht“ gilt uns soziologisch eine in ihrer empirischen Geltung durch einen „Zwangapparat“ ... garantierte Ordnung. Wissenschaftslehre, S. 421) és *Dékány*, aki szerint az állam szabályai, a *jogszabályok* mögött „szervezett garancia” van. (V. ö. A politikai párt társadalombölcselete. Társadalomtudományi 1924. 57.1.) Ámde egy rablóbanda „szabályai” mögött is „szervezett garancia” áll és talán épen ennek az ellenvetésnek a megelőzésére nevezte máshol *Dékány* az államot „önfegyelmezett hataloménak. (A társadalmi normák stb. Athenaeum. 1923. 13. 1.) Ezt a minősítést azonban így nem fogadhatjuk el, az épen előadott okokból; hogy *máskülönb*en minő igazságot fejezhet ki, az pedig még probléma, amely kibetűzésre vár. (V. ö. 6. szakasz.)

Ezt a problémát így sajátos formájában csak az úgynevezett „követési“ elméletek látták meg.⁶⁴ Ezek az elméletek felismerték azt, hogy az állam hatalmas rendszeresen hatályos hatalom, amennyiben normáinak rendje, a jogrend a címzettek részéről rendszerint követésre talál. Eszerint a jogszabály oly norma, amely valamely rendszeresen hatályos normarendhez, „jogrendéhez”, „állami rend”-hez tartozik, amelynek tehát rendszeresen érvényesülő hatalom a biztossítéka. Ezek az elméletek mindazonáltal túlzásba estek, midőn azt hitték, hogy a tényállásnak illetén tisztázásával a problémát meg is oldották. Ezzel a probléma éppen csak hogy „fel van téve“.

Az, hogy az államnak nevezett hatalom parancsait a címzettek rendszeresen követik, mindenekelőtt csak *feltevés*, amelynek szabatos igazolása leküzdhetetlen nehézségbe ütköznék minden adott esetben. Így joggal vetette ellen e felfogásnak *Kelsen* azt, hogy a rendszeres követés ténye csak a releváns esetek többségével volna bizonyítható, ennek a többségnek a kimutatására pedig vajmi nehezen lehetne vállalkozni.⁶⁴ ⁶⁵ Ha talán ez ellen a követési elmélet hívei azt hozhatnák fel, hogy nem az esetek többségéről, hanem csak arról van szó, hogy az államnak nevezett „legerősebb”, „legfőbb” hatalom a többieknél *nagyobb sikerrel* érvényesítse a maga szabályait,⁶⁶ ez megint oly feltevés, amely objektíve, tárgyilag sohasem lesz igazolható. Szerencsére oly területen járunk, ahol a hipotetikus értelmezésnél többet tudunk elérni: nem a „természet”, hanem a „kultúra” — ha úgy tetszik a „szellem” — területén, ahol a tüneményeknek nemcsak megismerésére, hanem indokolására, nemcsak magyarázatára, hanem *megértésére* is képesek vagyunk.⁶⁷ Itt pedig nem fogjuk beérni hipotetikus *objektív* jellemzéssel, minővel a követési elmélet szolgál. Sohasem kívülről megfigyelt nyilvánulatoknak mozaikszerű összerakása útján ismerünk meg valaminő szellemi tüneményt: a végtelenig szaporíthatjuk a vonások felsorolását és még mindig csak a hipotetikus külső tapasztalat mezején maradunk. Ehelyett *szubjektív* beállításra van szükségünk, hogy problémánkon úrrá legyünk: a „társas lélek”-be kell elmerülnünk és onnan emelnünk ki egy „érthető” *motívumot*, amely mindnyájunkban él, amelynek bizonyító erejét nem szükséges a végtelenbe vesző objektív tapasztalat hipotetikus erejű adataival igazolnunk; ellenkezőleg azt fogjuk találni, hogy a tapasztalat jellemző adatai, ama vonások, melyeket a követési elmélet helyesen sorol fel, mind csak *következései* ennek a motivációnak.

5. Állam és jog.

Azt mondtunk, hogy a fizikai erővel való rendelkezés valószínűségének foka szerint beszélhetünk erősebb vagy gyengébb társadalmi hatalomról és hogy a legerősebb társadalmi hatalom ebben az értelemben a jog hatalma, más szóval

⁶⁴ A kifejezést *Moór*-tói veszem át. V. ö. i. m. 164. 1.

⁶⁵ V. ö. *Kelsen*, Hauptprobleme, S. 51.

⁶⁶ Miként *Somló* határozza meg a „legfőbb” hatalmat. I. m. S. 93.

⁶⁷ A „megértés” (Verstehen) fogalmából következő logikai problémákat ezzel természetesen csak érintjük és azok kifejtésére más alkalommal, a társadalomtudományok logikai alapvetésével kapcsolatban szándékozunk kísérletet tenni.

az államhatalom lesz. A konvenció csak *esetleg* rendelkezik fizikai erővel, az uralom *rendszeresen*, az önkényuralom fizikai *túlerővel* rendelkezik rendszeresen, a jog uralma végül fizikai túlerővel *kétségtelenül* rendelkezik. íme ezzel a vonással már valami szubjektívumot fejeztünk ki. Az állam „kétségtelen” túlereje nem jelenti és amint láttuk, nem is jelentheti a fizikailag, vagyis ténylegesen legnagyobb erőt, hanem csak ennek relatíve legnagyobb valószínűségét: a „kétségtelen” szóval nem valaminő ténylegességre, nem is valamely tárgyi feltevésre, hanem valaminő *meggyőződésre, várakozásra* utalunk. Ez a kétségtelen túlerő természetesen csak egyik oldala annak az általánosabb ténynek, hogy a jogot általában és rendszeresen hatályosnak tartjuk, hogy a jogszabályt az összes társadalmi normák közül *a priori* a hatályosságának legnagyobb valószínűsége illeti meg, hiszen láttuk, hogy éppen ebben áll a jognak legerősebb társadalmi hatalma. És pedig azért rendelkezhetik a jog kétségtelen túlerővel, mert hatalma korántsem tényleges pillanatnyi erőviszonyokon múlik. Az önkényuralom azonnal megdől, mielőtt nem képes fizikai túlerőt kifejezni, ámde a jog uralma- túléli a pillanatnyi csatavesztéseket, mert nem a szervezett fizikai erőben, hanem az „alattvalók” meggyőződésében gyökerezik a hatalma. A követési elmélet azt a pluszt igyekezett kifejezni, amely a jogot az *elismerés* fölött megilleti, de nem látta meg, hogy az a plusz a *meggyőződés* szubjektívumában és nem a *követés* objektívumában rejlik. Többet látott meg ebből a társadalomtudomány nagy „regényírója” — aminek *Faguet* nevezi⁶⁸ —: *Rousseau*. „Az erősebb sohasem elég erős ahhoz, hogy állandó úr maradjon, hogyha erejét jogra, az engedelmisséget köteleosségre nem váltja fel” — így szól a „Társadalmi Szerződés” egy helyén.^{68, 69} Valóban, az *engedelmisség*-gél az *elismerés* már adva van: akinek engedelmeskedem, arról *elismerem*, hogy parancsa kötelező, mert van hatalma parancsolni. Ahhoz azonban, hogy ezt az engedelmisséget *köteleesség*-nek tartsam, valamivel több kell. És itt mindenekelőtt föltűnik az, hogy a köteleesség fogalmában *erkölcsi színezetű* momentum rejlik. Azonban ép ezért vigyáznunk kell a disztinkciókra, mert aki a jognak engedelmeskedik, nem a lelkiismeretében székelő transzcendens motívumnak, hanem egy tényleges hatalomnak, nem *érték*-nek hanem *valóság*-nak engedelmeskedik és egészen nyilvánvaló, hogy a jogi köteleesség nagyon is összeütközhetik a cselekvőnek erkölcsi köteleességével. Az erkölcsi momentum ugyanis mindenkor valamely imperatívusz *tartalmát* illeti, holott a jogi köteleesség a jogi parancs *formájának* járuléka. Nem az a kérdés, hogy *mit* ír elő a jog, hanem hogy valóban a *jog* írja-e elő. Kétségtelen, hogy itt súlyos és nyugtalanító antinómia rejtőzik: számos tragikum melegágya; azonban nem lehet feladatunk itt ennek a kiváltképpen filozófiai problémának a mélységeibe elmerülni. Célunknak elég, hogyha nyomatékkal utalunk a különbségre, amely egy norma *tartalmának* és *formájának* járó engedelmisség disztinkciójában található fel. Itt válik el az erkölcs a jogtól és általában az autonómia a heteronómiától, mert valaminő *tartalmat csakis értékessége tehet kötelezővé*.⁷⁰

⁶⁸ *Faguet*. A XVIII. század (Akadémia). 440. 1.

⁶⁹ „Le plus fort n'est jamais assez fort pour être toujours le maître, s'il ne transforme sa force en droit et l'obéissance en devoir.” *Du Contrat Social*. p. 12. (Ed. Mignot.)

⁷⁰ Természetesen ez az értékesség is „forma”, de ellentétben amaz empirikus formákkal

A jog tehát az egyetlen társas tekintély, amelynek parancsa nem csupán kötelezettséget, hanem kötelességet is teremt, amely ennél fogva hatályosságra számíthat és ezért az állam az egyetlen valóban *tartós*-nak nevezhető társadalmi alakulat — legalább is az állam „létezése“ minden tartós társadalmi kölcsönhatásnak elengedhetetlen *feltétele*.⁷¹ Ez a tartósság ugyanis, amelyről itt beszélünk, nem valaminő ténylegességet, történeti tényt jelent, hanem szubjektív bizonyosságot, meggyőződést, várakozást. Tárgyilag, *ténylegesen* megillesheti a tartósság akármelyik társas alakulatot. Akár konvencionális, akár önkényes hatalom hosszabb időn át „lehet“ irányadó és összetartó kapocs. Azonban tartós fennállásának előzetes *valószínűsége* minden pillanatban csak igen kis százalékkal lesz kifejezhető: a jog az egyetlen hatalom, amelynek további fennállására minden pillanatban csaknem száz százalékos valószínűséggel lehet számítani. Miért? Azért, mert *a jog hatalma fölüyes hatalom*, vagy precízebben megfordítva: mert *csak fölüyes társadalmi hatalmat nevezhetünk jognak, államhatalomnak*.

Az államhatalom e fölüyének *tudata* él mindazokban, akik a jogi normát követik és ezáltal egyúttal e fölüy *öntudatának* hordozóivá válnak. Épen ezért valamely jogrend szilárdsága egyfelől azon múlik, hogy *mily nagy körben* válik ez a fölüy öntudatosná, hogy a címzetteknek mily nagy része válik a hatalom hordozójává; másfelől azon, hogy ez utóbbiakban *mily erejű* a hordozott hatalom fölüyének öntudata. Ebben az értelemben beszélhetünk a jognak „extenzív“ és „intenzív“ hatályosságáról. A hatályosság extenzitását bizonyos tekintetben pótolhatja annak intenzitása, amikor is a hivatásos jogalkalmazókban emelkedik különös, fokozott erőre, a fölüy öntudata. Ezeknek az árnyalatoknak megfelelően ennek a hatályosságnak *fegyelem* vagy *önfegyelem* lesz a különös megjelenési formája. Ez a két típus két poláris államideálban csúcsosodhat ki: az egyiknek a *porosz*, a másiknak az *angol* állameszmény lesz a jellegzetes példája. A porosz ideált már láttuk *II. Frigyes* szavaiban kifejezve: a porosz magát mindenkor állama szolgájának, hivatalnoknak érzi. A hatalomnak való alávettség, a norma *alkalmazásának* momentuma domborodik ki ebben a felfogásban. Viszont az angol, mintha valamennyi egy-egy *XIV. Lajos*-t szólaltatna meg: „Az állam én vagyok!” Jellegzetesen öntudatos fellépése onnan ered, hogy ő mindenkor az államhatalom *hordozójának* érzi magát és kifelé is mindenkor az egész Britt birodalmat „képviseli“⁴⁴. Az egyikben a fölüyes hata-

„tisztá“, *transzcendentális* forma, a transzcendens kötelezés (Sollen) formája: nem egy norma formája, hanem a *tiszta normativitás* egy formája, amely valaminő tartalomhoz transzcendens, meg nem *fogható módon* járul. *Spranger szépen* fejezte ezt ki: „An der *Normativität* wird das sittliche Moment erkennbar . . . Das Sittliche wird also erkennbar als die zu den Wertinhalten des Lebens hinzutretende Form des Sollens.“ (Lebensformen. 3. A. S. 257 f.) *Spranger*-t csak az a veszély fenyegeti, hogy az erkölcsi értéket a tiszta normativitás *egyetlen* formájának tartsa, a veszély, amelytől *Rickert* nem hiába óv oly nyomatékkal. (V. ö. Die Grenzen der naturwissenschaftlichen Begriffsbildung. 3. A. S. 526, der Gegenstand der Erkenntnis. 4. A. S. 258.)

⁷¹ Ide fut ki *P. Barth* említett megjegyzése és *Stammler* „társadalomtudományának alapfogolata is. *Barth* társadalom-fogalma („tartós kölcsönhatás“) az állam létezését feltételezi, *Stammler* pedig azt az igazságot kerülgeti, hogy a „helyes“ — tehát a *maradandó* (hamarosan látni fogjuk, hogy ez miért ugyanaz) — társadalmi rendnek jogi (= állami) szabályozás a feltétele. (V. ö. még lent, a 6. szakaszban mondottakkal.)

lom *tudata*, a másikban annak *öntudata*, amabban a „kötelesség“, emebben a „felelősség“ érzete dominál.⁷²

Ekép jogról és tehát államról ott és csak ott lehet szó, ahol él ily tudatos fölényes hatalom. Mindegy, hogy történelmileg milyen formákban jelenik meg az állam: nincs az a társadalmi morfológiának valaminő határozott típusához kötve és nem függ a civilizáció fejlettségétől. A jognak hordozója mindenkor az a természetes kötelék, amelyben fölényes hatalom öntudata él és amely ennél fogva más hatalomnak nem veti alá magát, legyen bár formája szerint család, nemzetség, község, törzs, vagy nemzet. „A kötelék — így szól *Dilthey* —, amelynek abban a körben, amelyet erős kezével átfog, minden hatalomnál erősebbnek és ennél fogva a szuverénitás attribútumával felruházottnak kell lennie: állam, tekintet nélkül arra, hogy a család, a nemzetség vagy a községi forma keretei között szorong-e még, vagy hogy funkciói ez utóbbi kötelékek funkcióitól elváltak-e már.“⁷³

Ezt fejezi ki tehát a „szuverénitás“ sokat hánytorgatott eszméje: *szuverén az a közösség, amely fölényes hatalom hordozója* és ekkép az adott társadalmi szerkezetben *abszolút határ*. Ha tehát kezdettől fogva összekapcsoltuk a jognak fogalmát az állam fogalmával, most már ki fog tűnni, hogy ennek az összekapcsolásnak sokkal szorosabb értelme van, mint például *Kelsen*-nél, akinek joggal vetette ellen *Moór*, hogy az ő álláspontján a jog fogalma voltaképp tágabb az állam fogalmánál: lévén *Kelsen* állama a jogrend abszolút egysége, vagyis csupán *posztulált* természetjogi „világállam“.⁷⁴ Mi ellenben határozottabban kitartunk az „egyes“ és tehát valóban létező államok szuverenitásának „dogmája“ mellett (ahogyan *Kelsen* nevezi) és azt állítjuk, hogy *a jog határaitra érünk az állam határainál*, vagyis mihelyt államok többségének, egymás mellett való fennállásának, a „nemzetközi“ életnek vizsgálatára kerül a sor. A normák, amelyek az államközi viszonylatokban uralkodnak, nem jogszabályok, hanem amennyiben még egyáltalában társadalmi szabályoknak tekinthetők, az adott körülmények szerint konvencionális vagy uralmi természetűek: gyakrabban amazok, ritkábban és csak átmenetileg emezek, miként minden uralom, amely nem állam, — mint láttuk — ez utóbbihoz képest csak átmeneti jellegű lehet. *A tételes „nemzetközi“ jog nem egyéb, mint a különböző állami jogrendek bizonyos megegyező része*⁷⁵ és nem *sui generis* „nemzetközi jog“.

⁷² Mindkét fentjellemezett állameszménytől elüt a *francia* felfogás; amely az államhatalmat önmagával szembenállónak, a legjobb esetben szükséges rossznak tartja és maga voltaképp csak a „Gloire“ fogalmában kifejezett nemzeti kultúreszményének engedelmeskedik. Ez az engedelmség azután ismeretes módon aránylag elég gyenge lábakon áll a másik kettőhöz képest. Érdekesen, de nem minden elfogultság nélkül állította szembe ezeket az ideáltípusokat *Spengler* „Preussentum und Sozialismus“ című munkájában. Utóbb, amidőn a háború kimenetele folytán a porosz hivatásba vetett hite megingott, nagyobb figyelemmel fordult az angol közélet eszménye felé és sokkal hívebb képét is adta az „Untergang des Abendlandes“ második kötetében.

⁷³ Einleitung in die Geisteswissenschaften. 2. A. S. 77. „der Verband . . . der . . . jeder Macht auf dem Gebiet, über dass seine starke Hand sich erstreckt, überlegen sein und daher mit dem Attribut der Souveranität ausgestattet sein muss, ist Staat, gleichviel ob er noch in Familieneinheit oder Geschlechtverein, oder Gemeinde beschlossen ist, oder ob seine funktionen sich schon von denen dieser Verbände gesondert habén.“

⁷⁴ V. ö. *Moór*, A társadalomtudomány és a tételes jogtudomány határkérdéseiről. Társadalomtudomány, 1922. 260. 1.

⁷⁵ Így helyesen *Henrich*, Theorie des Staatsgebietes, usw. Ss. 43., 77,

Hogy a kétféle „jogrend“, az állami és az államközi, egymástól függetlenül nem lehet érvényes, mindenesetre nyilvánvaló, miért is azoknak, akik a nemzetközi jogot nem tartják a pozitív jogrendek által való tétélezésre visszavezethetnek, nem marad más hátra, mint megfordítva az állami jogok érvényességét vezetni vissza a „nemzetközi jog“ által való. „delegációdra, a fennálló államhatalmaknak nemzetközi jogi elismertetésére. Hogy e felfogásnak tisztán normatív beállításban való végiggondolása nem lehetséges, azt láttuk már akkor, amidőn (a 2. szakaszban) *Kelsen* kísérletét vettük vizsgálat alá. Fejtegetéseink jelen stádiumában már csak oly kísérletnek lehet jelentőséget tulajdonítani, amely *a jognak tényleges erejét* iparkodik a nemzetközi jogi elismertetésre alapítani. Újabban *Moór* igyekezett ezt az álláspontot következetesen érvényesíteni. Szerinte „minden jog végsősorban a nemzetközi jogban gyökerezik“, mert „a jog mögött ... ott áll mint érvényesülésének biztosítéka a legerősebb fizikai hatalom“ (!), már pedig „a nemzetközi hatalmi egyensúly a legerősebb fizikai hatalom a földön“ (!!), amelynek „módjában van az egyes államokkal szemben is kényszer alkalmazni és ez a kényszer egészen az állami lét megsemmisítéséig mehet“.⁷⁶ Ezek után *Moór* következetesen a technika vagy a higiénia szabályait is jogszabályoknak tarthatná, hiszen korántsem a „nemzetközi hatalmi egyensúly“, hanem *a természeti erők egyensúlya a legerősebb fizikai hatalom a földön*, amelynek ugyancsak módjában van kényszer alkalmazni és ez a kényszer minden lét megsemmisítéséig mehet és minden egyéb kényszernél nagyobb hatállyal érvényesül. A magyar területek felosztása a *Kis Entente* hatalmai között ugyanannyira volt „jogi“ szankció, mint a földrégés, amely nemrég Japán legvirágzóbb városait döntötte romba.

Moór-t itt saját disztinkciói vezették félre. Láttuk, hogy eredetileg a jog hatalmát a „fizikailag legerősebb társadalmi hatalom“-nak nevezte, ami ugyan nem épen helyes, de még helyesen értelmezhető. Mindenesetre *lehet* így nevezni azt a társadalmi hatalmat, amely kétségtelen túlerővel és tehát *à la longue* fizikai túlerővel is rendelkezik. A „legerősebb fizikai hatalom“ azonban nem jelenthet semmi mást, mint objektív ténylegességet: a ténylegesen legnagyobb fizikai erőt és ezen az állásponton a természeti erőkkal szemben a nemzetközi hatalmi egyensúly — és tehát *Moór* szerint a „jog“ — hatalmát „*társadalmilag* legerősebb *fizikai* hataloménak (és nem „*fizikailag* legerősebb *társadalmi* hataloménak) kellene nevezni. Ha ezt a két disztinkciót összehasonlítjuk, észre fogjuk venni, hogy a kettő között áthidalhatatlan logikai szakadék fut végig. *Moór* az új fordulattal elkövette azt a μεταβάσις εἰς ἄλλο γένος-t, amely amely követési elméletben való gyökerezésénél fogva kezdettől fogva fenyegette: átlépett a „kultúra“ (vagy „szellem“) világából — amelyhez mint „reális kultúr-tényező“⁷⁷ a jog is tartozik — a „természet“ világába. Kétségkívül tény, hogy valamely állam léte vagy nem léte *függ* nemzetközi viszonylatoktól, a nemzetközi hatalmi egyensúlytól. Hogy azonban a nemzetközi erőviszonyok eredője erre vagy arra hajlik-e, pillanatnyi konstellációktól függő, egészében rendszerint *érthetetlen* tény és legyenek bár komponensei tárgyilag tartós egyensúlyban, jövődő alakulása soha előre nem látható, vagy csak a valószínűségnek

⁷⁶ Bevezetés a jogfilozófiába, 199. sk. l.

⁷⁷ V. ö. *Lask*, i. m. S. 31. f.

igen csekély százalékával: nem többel, inkább kevesebbel, mint a természeti erők egyensúlyának alakulása.⁷⁸ Ezért azok a normák, amelyek itt hatályossá lesznek, már a társadalmi normakor határán állanak és *in concreto* a legtöbb esetben voltaképp már nem társadalmi, hanem *természeti* normákhoz tartoznak. A kettő között a határt, amint láttuk, csakis az „öntudatos hatalom” fogalmával lehet megvonni és e hatalom válfajainak vizsgálata során tűnt ki, hogy a jog oly társadalmi norma, amelynek fölényes, öntudatos hatalom a garanciája. A „nemzetközi jog” szabálya tehát csak annyiban jogszabály, amennyiben érvényességét valaminő fölényes hatalom, államhatalom garantálja, amennyiben tehát egyes államok által való tétélezésre vezethető vissza. Mint *sui generis* jogszabály fölényes hatalmú „világállamot” tétélezne fel, ilyen pedig vajmi ritkán fordul elő és akkor is csak mint valaminő *egyes állam* világhatalma. (Ebben az értelemben volt jog a régi „*jus gentium*” mint a római államjognak alkatrésze.) A „nemzetközi hatalmi egyensúly” azonban korántsem fölényes állandó hatalom, hanem mindig labilis pillanatnyi alakulás, amelynek garanciális ereje még a legmutatósbab külső formák között is nagyon problematikus. Napjainkban elég jellemző tanulsággal szolgált e tekintetben az *Entente*, e látszólag szédületes túlerejű „hatalom” szárnalmas vergődése a sévresi békeszerződés által teremtett névleges „jogviszonyok” érvényesítésének megoldhatatlan nehézségei körül: az *Entente* ép oly kevéssé bizonyult itt jogalkotó hatalomnak, mint a *Fényes Porta*. Persze előfordul, hogy alattvalók is nyíltan kétségbevonják az államhatalom fölényét, azonban *jog* csak ott van, ahol az ily kísérletet eleve reménytelennek kell tartani, ahol nem lehet kétség aziránt, hogy a norma alkalmazásba veendő szankciói alkalmasak lesznek a megsértett jogrend helyreállítására. A nemzetközi jognak ily szankciói nincsenek. A szárnalmas kísérletektől, amelyek a nemzetközi *arbitrage* eszméjét mindenkor, de legfőképp napjainkban oly jelentős sikerrel tették nevetségessé, teljesen eltekinthetünk. *A nemzetközi jog érvényesítésének egyetlen valódi szankciója a háború*: hogy pedig ennek kimenetelét a legjobb esetben sem lehet kétségtelennek tartani, eléggé nyilvánvaló. A háború ugyanúgy túl van minden jogi lét határán, ugyanolyan negációja a jognak, mint a *forradalom*. Háború és forradalom megegyeznek abban, hogy egyaránt kétségbevonják egy hatalom fölényét ama körben, amelynek uralmára igényt tart és pedig *mindkettő oly kísérlet, amelyet eleve sohasem lehet reménytelennek tartani*; azaz precízebben megfordítva: *csak ily kísérletet nevezhetünk háborúnak, illetőleg forradalomnak*. Háború és forradalom két oly nyers tény, amelynek nem a „kultúra”, hanem a „természet”⁴⁴ világában van a helye: mindkettő azt jelenti, hogy a társadalom rendje helyett a természet rendje, a normatív hatalom helyett a fizikai hatalom lép hatályba. Ha a „falu rossza” a csárdában összetűz a csendőrrel, az is „háború”: harc, amelynek kimenetele bizonytalan. De a csendőr személyében a duhaj legény a jog fölényes hatalmát támadja meg és bár a csendőr alul maradhat a hatéban, a jog hatalma bizonyára nem marad alul. A háborúban

⁷⁸ Ez a probléma a *szociológiának* mint a társadalom természettudományának összes nehézségeit hengergeti fel, amelyeknek megvilágítását szintén csak a társadalomtudományok logikai elméletével kapcsolatban lesz módunk megkísérelni. Egyelőre utalunk a szerzőnek „A marxizmus tudományos igényei” c. dolgozatában mondottakra. (Athenaeum. 1924. 1—3. sz. 17. sk. 11.)

azonban kétségkívül előzetesen nem lokalizálható túlerő lesz az, amely győzni fog: az *erősebb*-nek hatalma.⁷⁰

Jog és állam ekkép *korrelatív* fogalmak és az állam fogalma ellen újabban intézett támadásoknak annyiban bizonyára igazat adhatunk, hogy az állam fogalmát elég könnyen nélkülözni lehetne, mert bár van különbség a kettő között — olyképp, mint ahogy különbséget teszünk a *vérkeringés* és a szervezetben keringő *vér* között —, bizonyos, hogy a *szóhasználatban* e kifejezések nagyobb hiba nélkül helyettesíthetik egymást. *Szabatosan* minden bizonnyal „jogrend” alatt a fölényes hatalommal garantált normák *érvényes* rendjét — „állam” alatt e normák *hatályosságának* konkrét folyamatát kell érteni és kétségkívül ez lesz ama disztinkció, amely egyfelől a *jogtudományi*, másfelől a *társadalomtudományi* vizsgálat irányára mérvadó.^{79, 80}

És most már szabatos feleletet adhatunk arra a kérdésre is, amelyből fejtegetéseink kiindultak. *A jogszabály sajátos érvényessége azon alapul, hogy társadalmi normák oly rendjéhez tartozik, amelynek hatályosságáért az állam fölényes hatalma kétségtelen túlerőjével szavatol.*

6. Helyes jog és alkotmány.

A jog hatályának indokolására minden bizonnyal elég volt rámutatnunk arra, hogy annak érvényessége által egy fölényes hatalom kötelez. Azonban nem tekinthetjük teljesen befejezettnek feladatunkat, mielőtt, legalább is futólag, rá nem mutatunk arra, hogy *honnan ered* és *miképp működik el* a jog, mi a *társadalmi pszichogenézise* a fölényes hatalom, vagyis az állam keletkezésének és elmúlásának.

A jog keletkezése is, mint minden fejlődési termék, nyilvánvalóan „természetes kiválasztás” eredménye. Szokások, amelyeket kezdetben véletlenül, ösztönszerűen veszünk fel, amelyekkel bizonyos önként adódó célok szolgálataira mintegy kísérleteket teszünk, amennyiben *beválnak*, idővel meg is szilárdulnak, oly módon, hogy utóbb mintegy önálló existenciára, jelentőségre, *normativitásra* tesznek szert.⁸¹ A jog is eredetileg szokás-ból lett *szokás-joggá*:

⁷⁹ Amit a nemzetközi jogról mondtunk, ugyanaz illeti *mutatis mutandis* az *egyházjogot* is. Az „egyházjog” szabályai is csak akkor jogszabályok, hogyha fölényes társadalmi hatalom — állam — garanciája áll mögöttük: akár mint „egyházállam”, akár olyképp, hogy az „államegyház”, vagy „bevett” egyházak bizonyos szabályait adaptálja. Minden más esetben a *konvenció* birodalmába tartoznak az úgynevezett egyházjog szabályai.

⁸⁰ Azt hisszük, ez a felelet tökéletesen elég ama jurisztikus imperializmus igényeinek visszautasítására, amely *Kelsen*-nek „der soziologische und der juristische Staatsbegriff” (1922.) c. munkájában immár ijesztő arányokat ölt. *Kelsen* e könyvet annak a bizonyítására írta, hogy *társadalomtudományi*, állam- vagy jogfogalom egyáltalában nincs és hogy ez a tudomány is voltaképp a jurisprudenciától veszi kölcsön ezeket az egyébként egymás közt is azonos fogalmakat. Mindenesetre érdemes fölvetni a kérdést, hogy ha viszont a jurisprudencia tiszta érvényességekkel operáló tudomány — aminthogy csakugyan az — vajjon a társadalomtudomány is az-e vagy pedig egyáltalában semmi, pusztán világcsalás? *Kelsen*, félreértve *Simmel* „tisztá” szociológiájának gondolatát, az előbbi lehetőség mellett látzik szavazni, de következetesen az utóbbi állana hozzá közelebb, hiszen az ő szempontjából voltaképp csak egy tudomány lehetséges: a jurisprudencia; ő legalább is, mint *jogász* másról, saját elvei értelmében, következetesen nem vehetne tudomást!

⁸¹ V. ö. *Münsterberg*, Philosophie der Werte. 2. A. S. 44. „Alles was sich in den verschiedenen Einzelverbanden als sozialselbstisches Interessé entwickelt, wird schliesslich die Würde fesler, dauernder Werturteile gewinnen.“

a jog méltóságára bizonyos szokásokat és funkciókat azok objektív célszerűsége, alkalmassága, *helyessége* emeli. Íme egy nem várt összefüggés! A „*helyes jog nem a pozitív jognak „eszményi“ értékmérője, hanem egyáltalában nem más, mint maga a jog.* Helyes jog az, amely tartós? amely tehát valóban jog, amelynek hatályát kétségtelennek kell tartani, mert követését az alattvalók kötelességüknek tartják. Kötelességüknek tartják, nem azért, mert célszerűsége nyilvánvaló, mert azt „belátják”,⁸² ⁸³ hanem azért, mert hatalma fölényes súllyal nehezedik rájuk, de ennek a súlynak, ennek a potenciális energiának *öntudatlan* forrása a *siker*. Helyes jog csak az, amely teljesen jog, amely sikeres, hatályos, mert parancsát követendőnek tartják. Tehát *korántsem tartalmának erkölcsi helyessége teszi helyessé a jogot.* A jog helyességének az erkölcsi értékre való visszavezetése az utolsó természetjogi csökevény, amely még a legpozitívabb jogelméletekben is fenmaradt. A jog ép oly kevésbé lehet erkölcsös vagy erkölcstelen, mint ahogy nem lehet színes vagy színtelen: a jog éa az erkölcs különböző dimenziókban fekszenek. A jog nem követhet autonóm értékű célokat, mert egyáltalában nem követhet más célokat sikerrel, mint amiket alkalmazására hivatott címzettei valóban követni akarnak, már csak azért sem, mert a jog hatalma nem is egyéb, mint követőinek akarategysége.⁸⁴ A jog helyes akkor, ha ez akarategység által hordozott célok szolgálatára alkalmas *eszközöket* nyújt: a jognak tehát csak *politikája* lehet (egyfelől a jogalkotás, másfelől a jogalkalmazás politikája) és nem *axiológiája*.⁸⁵ Helyes eszközök alkalmazására taníthat a jog, helyes célok kitzítésére csak a *nevelés* taníthat. Innen az „eszményi reformtervek notórius illetéktelensége társadalmi problémák megoldására. Az ilyen kigondolt „eszményi”, „erkölcsös” jog épen ellenkezője a helyes jognak. A jognak nem az a célja, hogy *igazság* legyen, hanem az, hogy *rend* legyen. Nyilvánvaló is, hogy a jog jelszava nem lehet a „*fiat justitia, pereat mundus*”: a jognak a „világ” fenntartása nagyon is szíven fekszik és épen *egy bizonyos* „világ” fenntartása fekszik sajátlag a szíven. Egyébként is ismeretes, sokszor mutattak rá, hogy teljesen erkölcsös emberek épúgy nem alkothatnának államokat, mint teljesen erkölcstelenek: a túlzottan aszketikus tendenciák ép oly antiszociálisak, mint a túlzottan hedonisztikusak. Akik pedig a világháborúnak „pacifisztikus” alapokon történt befejezését átélték, sokáig nem fogják elfelejteni, hogy „általánosan érvényes” erkölcsi értékmérők követelése tragikus erő, amely feltétlenül rombolóan hat.⁸⁶

⁸² V. ö. a 71-ik jegyzetben mondottakkal.

⁸³ Miként az úgynevezett „belátásos” vagy „hasznossági” elméletek állítják, amelyeknek ismeretes túlzó képviselője irodalmunkban *Pikler*.

⁸⁴ V. ö. *Dilthey*, i. m. S. 56. „Das Recht tritt nur auf in der Form von Imperativen, hinter welchen ein Wille steht, der die Absicht hat sie durchzusetzen. Dieser Wille ist nun ein Gesamtwille, d. h. der einheitliche Wille einer Gesamtheit.“

⁸⁵ Már a *lét* és *érték* alapvető dualizmusából is következik, hogy a létezőnek lehet ugyan *értékelése* (van is!) de nem lehet *értéktana*. A jog pedig semmi, ha nem *létező jog*, determináns képzetek tartalma. (A *lét* és *érték* antinómiájáról, Id. *Windelband*, Einleitung in die Philosophie, S. 422. ff.)

⁸⁶ Szépen mondja *Nietzsche*: „Leben könnte kein Volk, das nicht erst schätzte; will es sich aber erhalten so darf es nicht schätzen wie der Nachbar schätzt.“ Also sprach Zarathustra. Erster Teil. „Von tausend und einem Ziele.“ Werke. (Kröner.) Bd. VI. S. 84.

A jog erkölcsösségéről azonban már csak azért sem lehet szó, mert a jog a magatartás bizonyos *csoportjait* igyekszik szabályozni, már pedig a magatartás nem csoportosan, hanem mindig csak esetenként lehet erkölcsileg helyes vagy helytelen. Az erkölcsi mérték minden esetben más, a jog mértéke csak csoportosan változik: az erkölcs *individualizál*, a jog *generalizál*. Ekkép erkölcsi értékítélet alá csak az egyes jogalkotó vagy jogalkalmazó tényezők individuális magatartása kerülhet: ámde erkölcsileg helytelen indítékokból is minden bizonnyal származhatik helyes jog és viszont. A *motívumokat* nyilvánvalóan nem is igen lehet az ítélettel elérni: a helyeslés vagy helytelenítés a politikában is — ez a jog termőföldje — rendszerint voltaképp *az eredménynek* szól,⁸⁷ már pedig tudjuk jól *Kant* óta, hogy az eredmény erkölcsileg közömbös valami.⁸⁸

A tévedés alapja a jognak említett erkölcsi színezete: t. i. az, hogy a jog parancsának követését kötelességünknek tartjuk és pedig annál inkább, mennél helyesebb a jog. Ámde nem azért, mert erkölcsileg helyes, nem azért, mert *kellő* (gesollt), hanem azért, mert *akart* (gewollt) célokkal összehangzó és ezek mindenekelőtt *természetes*, erkölcsileg közömbös célok.⁸⁹

Helyes jog alatt tehát a *teljes* jogot, a „szuverén” jogot, a jog *ideáltípusát* kell érteni és így csak a helyes jog fogalmával éri el a jogelméleti vizsgálódás a maga csúcspontját. Csak az a hatalom nevezhető a szónak igazi értelmében vett államhatalomnak, csak az valóban *főlényes*, amely helyes jogot alkot, amely nagy általánosságban valóban címzettéinek akarategységét fejezi ki. És a jog a maga teljességében már csak azért is helyes jog, mert *helytelen jog csak múlt jelenség lehet*. A jog oly mértékben szűnik meg jog lenni, amely mértékben veszít a helyességéből. Minden papiros-törvényhozás csökkenti a jognak életerejét. Objektíve minden bizonnyal végtelen sok átmenet lehetséges jog és nem jog között, s a jog határa, mint minden valóságos határ, külsőleg folyamatos. Ámde láttuk, hogy a jog szubjektív, bensőséges valóság és ezért a jog voltaképp abban a pillanatban szűnik meg jog lenni, amikor helytelensége annyira nyilvánvalóvá válik, hogy e belátás — vagy inkább *megérzés* — hatása alatt hordozóiban a főlény öntudata megrendül. A külső kifejlés, amely az organizált funkciók jellegzetes tehetetlensége folytán rendszerint még hosszú

⁸⁷ Ezzel a politika és morál sokszorosan komplikált viszonyát, amely valódi és nem ál-probléma, mint a jog és a morál állítólagos relációja, nem kívánjuk érinteni. E tekintetben utalunk szerzőnek „Felelősség és szükségszerűség” c. dolgozatában mondottakra. (Társadalomtudomány 1923. 398. sk. 1.)

⁸⁸ „Nur auf die Willensbestimmung und den Bestimmungsgrund der Maxime derselben als eines freien Willens kommt es hier an, nicht auf den Erfolg.“ Kritik der praktischen Vernunft. I. A. S. 79. V. ö. Grundlegung zur Metaphysik der Sitten. 4. A. S. 3. f.

⁸⁹ Ezért nem írhatjuk alá azt sem, amit *Somló* mond, aki pedig talán legjobban közelítette meg az igazságot: „Die Richtigkeit oder die Unrichtigkeit eines Rechts bedeutet immer die Anwendung des Maszstabes einer positiven Morál.“ (Masztabe zur Bewertung des Rechts. Archiv für Rechts- und Wirtschaftsphilosophie. III/4. S. 519.) Nem pozitív morál, hanem pozitív lét, egy élő közösség önfentartó, önértékelő akaratának mértékei jutnak itt szóhoz. És a „right or wrong, my country” az etika szempontjából még dogmatikus álláspont, mert a *nemzeti becsület* eszménye is abszolút értékmérőket posztulál a nemzeti tények bírálatára, amelyek mint *önfentartási tények* erkölcsileg csak közömbösek lehetnek. (A nemzeti becsület eszményéről I. *Pauler* szép fejtegetéseit: Az etikai megismerés természete. 219. sk. 1.1)

időt vesz igénybe és amely végül az állam helyébe a forradalmat, a rend helyébe a zűrzavart állítja, már csak a végső konzekvenciák levonása, merőben technikus folyamat.⁹⁰ *A jog bensőleg hal el abban a pillanatban, amint a kötelező erejébe vetett meggyőződés, a kötelesség érzete és ezzel a fölényes hatalom tudata megrendül.* Az állam e pillanattól kezdve nem élő erőcentrum többé, hanem holt mechanizmus, magára hagyott mozdony, amely lejár, ha közben utasaival együtt pozdorjává is törlik!

A „helyes“ jog tehát nem egyéb, mint a jognak teljessége. És e helyes jog szellemének kifejezése az „alkotmány”: ez tehát korántsem valaminő telet vagy te leírható papiros. *Az alkotmány ama normatív hatalom, amelynek ereje a helyes jogrend garanciája.* Az államhatalom amaz állítólagos „önkifelezése“, „önuralma“, „önfegyelmzése“, amely az alkotmányban az uralkodó felfogás szerint kifejezésre jut, semmi egyéb, mint a helyes jog szellemét kifejező hatalomnak, az alkotmánynak ama parancsa, amely a hivatásos jogalkalmazóktól követel önuralmat, önfegyelmzést, alkalmazkodást az összesség céljaihoz és az ezeket hordozó társas erőtevényező tényleges egyensúlyához. *A hivatásos jogalkalmazót tehát a jog kettős kötetességgel terheli: egyfelől jogi, másfelől politikai kötelességgel* és ez a kettősség az, amely a hatalom „önkötelezéséről“ szóló homályos nézetek legsajátosabb szülőoka. *Az igazi, jogélet alkotmányos jogélet és ott helyes a jog, ahol az élő alkotmány erős, ahol az alkotmány erősen korlátozza a hatalom hordozóit, hogy maga a hatalom annál korlátlanabb legyen!*

*

**

Az élő alkotmánynak a közélet normatív szellemének jogszabályozó és jogfentartó erejét ismerte fel a *történeti* iskola, de önkéntelen visszahatással a „felvilágosodás“ racionalisztikus gondolataira, amelyek a tudatos belátásnak tulajdonítottak képtelenül túlzott jelentőséget, megfoghatatlan, *érthetetlen* meta-fizikumná fújta fel ezt a jogalkotó „népszellem“-et. Ha már most visszatekintünk fejtegetéseinkre, látni fogjuk, hogy sorra méltányolni és értékesíteni tudtuk a helyes eredményeket, amelyeket a „hatalmi“, az „elismerési“, a „követési“, a „helyeslési“ és a „történeti“ elméletek elérték, de mindezek az eredmények magukban egyoldalúak és együttvéve is elégtelenek voltak arra, hogy teljesen megoldják a kitűzött feladatot: annál is inkább, mert külsőleg ezek az eredmények össze nem egyeztethetők. Miként ha egy épületet különböző oldalakról tekintünk meg, más és más képet kapunk, s valamennyi kép igaz lesz, de mégis csak be kell hatolnunk az épület belsejébe, hogy megláthassuk, hogyan függenek össze ezek a különböző oldalak — mert maguk között ellentmondók, összeférhetetlenek maradnak —: akként mi is csak belülről ismerhettük föl azt az igazságot, hogy *a jog mégis csak más, mert több mint valamennyi oldala!*

Ottlik László.

⁹⁰ V. 8. szerzőnek „A Marxizmus társadalomelmélete“ (Kultúra és tudomány 1922.) c. munkájának 109. sk. lapjain mondottakkal, ahol e tételeknek konkrét alkalmazását kísérte meg.